

Поселення бабака степового (*Marmota marmota*) поблизу Національного природного парку «Гомільшанські ліси»

Володимир Тімошенко

Національний природний парк «Гомільшанські ліси» (Зміїв)
v.timoshenkov@gmail.com; orcid: 0000-0003-3374-5917

TIMOSHENKOV, V. A settlement of the steppe marmot (*Marmota marmota*) near Homilshanski Lisy National Nature Park. — The results of research on marmot colonies near Homilshanski Lisy National Nature Park in 2018–2021 are presented. Their state and conditions favourable for their existence are analysed. In two of the four colonies, unfavourable dynamics of change were noted, the reasons of which are unknown. In the other two colonies, marmots feel well. In the settlements located in the lower part of one of the ravines (Kononov ravine), good conditions for the existence of marmots have developed due to the constant grazing of cows, and on the "Zmiyiv cliffs" due to the large angle of the cliff.

Вступ

Розповсюдження бабака степового (*Marmota marmota* (Linnaeus, 1758)) на теренах України досить добре вивчено в історичний період (Аверин 1923; Мигулин 1928; Абеленцев *et al.* 1961; Абеленцев 1971). На Харківщині також проводилися роботи з вивчення бабака такими науковцями, як М. Ю. Селезньов (Селезньов 1936) і В. А. Токарський (Токарский 1997). У наш час багато уваги приділяється реінтродукції та створенню нових колоній бабака в місцях його колишнього поширення. Вид суттєво скоротив межі свого поширення і з 2021 р. його внесено до Червоної книги України.

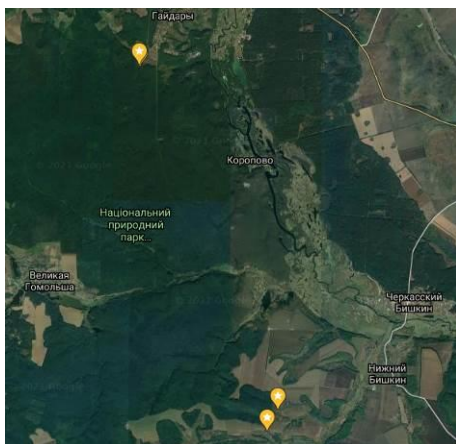
Метою роботи є проаналізувати сучасний стан поселень бабаків навколо охоронної території НПП «Гомільшанські ліси» на основі зібраних в 2018–2021 рр. даних під час проведених нами польових досліджень.

Результати

У 2018–2020 рр. проведено обстеження нір бабака на територіях, прилеглих до Національного парку. На рис. 1а показано загальне розташування поселень бабака відносно території НПП. У 2018 р. (10.04.2018) виявлено два поселення в балці Семеновій, що межує з НПП на південному сході, на лівому березі ріки Сіверський Донець (рис. 1б); обидва розташовані на схилах балок: 1 — внизу нерозораної балки в оточенні ріллі; 2 — на нерозораному степовому схилі, з яким межують лісопосадка та ліс.

Інше поселення, обстежене в 2020 р., розташоване у верхівці Кононового яру — біля північного кордону діброви на правому березі Дінця, між узліссям і селом Гайдари (рис. 1с). Номерами 1 та 2 позначено жилі нори, номером 3 — нежилих нору (обстеження 16.06.2020), в якій бабаки мешкали в час обстеження ділянки 16.07.2019.

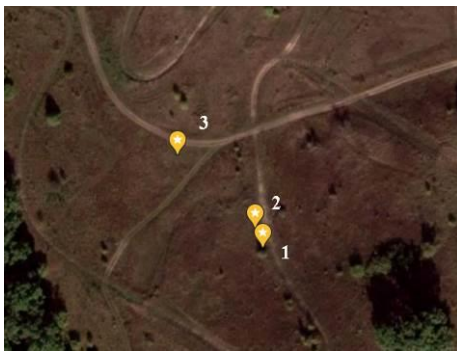
Рис. 1. Колонії бабака в околицях НПП «Гомільшанські ліси»: *a* — розміщення колоній відносно меж НПП; *b* — розташування поселень у балці Семеновій (обстеження 10.04.2018), *c* — розташування поселень у Кононовому яру (обстеження 16.07.2019 та 16.06.2020). Нижній ряд — жилі нори бабака: *d* — фото нори № 1 з колонії біля с. Гайдари (16.06.2020, фото автора); *e* — нора в колонії № 1 в балці Семеновій (10.04.2018, фото автора).

a

b

c

d

e

Колонії, обстежені в балці Семеновій у 2018 р., виглядають більш розвиненими, з кількома розчищеними норами та протоптаними стежками. На рис. 1 (d-e) показано фото нори № 1 з колонії біля с. Гайдари (ліворуч) і нори з колонії № 1 в Балці Семеновій (праворуч). На час обстеження обидва поселення були зарослі травою. Випас худоби тут не проводився. Але на ділянці № 1 у балці Семеновій травостій набагато нижчий, ніж на ділянці № 2 в цій балці, що створює комфортніші умови для бабаків.

У 2021 р. проведено обстеження нір бабака на трьох ділянках, прилеглих до Парку: в Кононовому яру, на Змієвих валах, у балці Семеновій.

Обстеженням у Кононовому яру біля північного кордону НПП «Гомільшанські ліси» обстежена ділянка від газогону до дамби ставка і верхівки яру (рис. 3). Під час обстеження 31.03.2021 р. нарахували 10 бабаків, з них 2 меланісти: 1 — у загоні для корів (усього в загоні — 4 бабаки), 1 — не доходячи дамби ставка (на цій ділянці обліковано 6 особин). Усі бабаки, яких ми спостерігали, були дорослими особинами. Молодих бабаків не виявлено. Тоді ж, на ділянці яру ближче до газогону, де бабаки були зареєстровані у 2019 р., ми дослідили дві нори з викидом, але слідів бабаків не знайшли (рис. 3).

Рис. 2. Місця розташування нір бабаків у 2021 р. в Кононовому яру та місце зустрічі з бабаком у загоні для великої рогатої худоби в Кононовому яру (31.03.2021. Фото автора).

Рис. 3. Місце розташування нори з жовтим викидом ґрунту на крутому схилі біля траси для змагань на квадроциклах, без слідів діяльності бабаків; оглянуте 31.03.2021.

Рис. 4. Колонія бабаків на Зміївських кручах (правий берег ріки Сіверського Дінця) біля м. Зміїв: ліворуч — схема місцезнаходження, праворуч — загальний вигляд місця. Позначення на схемі: крапки — місця зустрічей бабаків; лінія — зона розташування нір. Фото автора, 06.05.2021.

12.04.2021 р. нарахували 5 особин бабака в загоні для корів та 4 — на пасовищі (6-й ближче до дамби; 7-й — на повороті дороги навпроти дамби; 8-й (чорний) — ближче до дамби, внизу; 9-й — на межі нескошеної трави навпроти лавки, біля дамби). На зворотному шляху в загоні бачили двох 1-річних бабаків, що паслися біля огорожі. 04.06.2021 в загоні для корів бачили 1 бабака-меланіста і двох рудих. Отже, ця колонія складається мінімум з двох угруповань: перше розташоване в загоні для корів та біля нього; друге — ближче до дамби ставка.

На Зміївських кручах (правий берег Дінця північніше Парку, ділянка між мостом через ріку та м. Зміїв) 29.04.2021 відмічено одного бабака — за яром, що перериває вали. Тут же 06.05.2021 ми бачили одного бабака, що пасся на траві зліва від поодинокі верби; 30.04.2021 відмічена інша особина — біля спуску дороги навпроти вишки для інтернету. Загалом на цій ділянці (від спуску в заплаву до мосту) зареєстровано не менше 4 нір, розташованих на крутих схилах, що створює додатковий захист. Подальші спостереження не дозволили виявити тут інших особин: 27.05.2021 відмічено одну особину.

Північне поселення, розташоване в балці Семеновій (ділянка № 2), оглядали 14.07.2021. Слідів бабаків у ній не знайшли.

Обговорення

Із чотирьох обстежених поселень бабаків найбільш стабільним є поселення в середній і нижній частинах Кононового яру. Це поселення складається з двох угруповань. Перше тяжіє до загону з коровами, де для бабаків є гарні умови існування; тільки тут спостерігали молодих особин. Друге, розташоване ближче до ставка, скоротилося у розмірах: жилі нори виявлено тільки на ділянці, де проходила косовиця. У нижній частині яру є старі нори, але вони знаходяться на ділянці, що заросла травною (тут не проводиться ні косовиця, ні випасання худоби), і бабаків тут нема.

Колонія у верхівці яру знаходиться за межами пасовищних ділянок. Крім того, тут розташована траса для змагань на квадроциклах (див. рис. 3), що є серйозним фактором неспокою для бабаків. Також тут проходить вовча стежка. Виживання поселення в таких умовах є проблематичним.

Колонія в балці Семеновій в 2021 р. оглядалася нами влітку, і відсутність навіть залишків стежок, якими пересуваються бабаки, можливо, пов'язано з тим, що в цей період через спекотну погоду бабаки не були активні. Ми оглянули тільки північну групу нір. При обстеженні у 2018 р. на цій ділянці нами було відмічено сліди вовків. Можливо, це поселення зараз зникло.

Поселення на Зміївських кручах невелике, але бабаки почуваються там комфортно за рахунок гарних захисних умов — великого кута нахилу урвища, на якому розташовані нори. Те, що найкращі умови існування для поселень бабаків виявлені на ділянці Кононового яру, де проходить випас худоби, очікувано. Саме на таких ділянках бабак почувається якнайкраще.

Подяка

Дякуємо О. І. Селіверстову та фірмі «Інтетікс» за надане обладнання, на якому виконана ця робота, у тому числі встановлювалася геолокація об'єктів дослідження.

Література

- Абеленцев, В. И. 1971. Байбак на Украине. *Фауна и экология грызунов*, Вып. 5. Изд-во МГУ, Москва, 217–233.
- Абеленцев, В. И., В. М. Самош, В. М. Модин 1961. Современное состояние поселений байбака и опыт его реакклиматизации на Украине. *Труды Средне-Азиатского научно-исследовательского противочумного института*, 7: 309–320.
- Аверин, В. Г. 1923. Заповедник на байбаков. *Охота и рыболовство*, № 3–4: 15.
- Мигулин, А. А. 1928. Байбак, его современное состояние и прошлое распространение на Украине. *Український мисливець та рибалка*, № 5–6: 27.
- Ронкин, В. И., Г. А. Савченко. 2000. Зависимость пригодности местообитаний для степного сурка, *Marmota bobak* (Rodentia, Sciuridae) от структуры растительного покрова. *Зоологический журнал*, 79 (10): 1229–1235.
- Селезньов, М. Ю. 1936. Про бабаків на Стрілецькому степу й Великому Бурлуку. *Збірник праць Зоологічного музею*, 17: 63–77.
- Токарский, В. А. 1997. *Байбак и другие виды рода сурки*. Харьков, 1–304.

Резюме

ТИМОШЕНКОВ, В. Поселення бабака степового (*Marmota marmota*) поблизу Національного природного парку «Гомільшанські ліси». — Представлено результати досліджень колоній бабака біля Національного парку «Гомільшанські ліси» у 2018–2021 рр. Аналізуються їх стан та умови, сприятливі для існування. На двох із чотирьох колоній відмічено несприятливу динаміку змін, причини якої не відомі. У двох інших колоніях бабаки почуваються добре. У поселеннях, розташованих у нижній частині одного з ярів (Кононів яр), гарні умови для існування бабаків склалися за рахунок постійного випасу корів, а на Зміївських кручах — за рахунок великого кута нахилу урвища.